

O MEDZILITERÁRNOM CENTRIZME BALKÁNSKÝCH LITERATÚR

Úvodom sa žiada formulovať niekoľko téz o existujúcej a čiastočne aj rozvinutej tradičnej syntéze balkánskych literatúr poplatnej dobe svojho vzniku a dobovej úrovni literárnej vedy tzv. nadnárodného charakteru a jej zodpovedajúcich vedných odborov. Tento zaužívaný a kvantitatívne pritom rozpracovaný model sa s našim medziliterárnym centrizmom čiastočne prekrýva a vykazuje v pomere k nemu aj určité odlišnosti. Táto syntéza existovala a existuje v podobe združenia komplexu problémov presahujúcich jednotu literatúry a zahrňuje aj súbor spoločenských faktorov, napr. jazyka, všeobecných dejín, folkloristiky, etnografie a pod. Bola a je teda analogická podobným syntézam napr. germánskych, románskych ako aj slovanských literatúr.

Podobným smerom rozvinutých tradičných spomenutých a niektorých iných syntéz, založených na etnickom princípe, ku ktorým patrí aj spoločenstvo slovanských literatúr, vzniká vedecká nevyhnutnosť špecifikácie tohto typu historických zovšeobecnení. Zovšeobecnenia tohto typu uplatňovali a uplatňujú aj teraz zhrňujúci triediaci princíp, ktorý je vedecky privšeobecný a preto bádateľsky nezodpovedajúci modernému rozvoju vedných odborov. Zjednocovanie príbuzných, nevhodne, pretože nedôsledne diferencovaných odborov neprináša také výsledky a závery, ktoré by zodpovedali diferenciačnému trendu objektívneho poznávacieho procesu. Napr. miesto všeobecného výkladu dochádza k ich diferenciacii vzhľadom na rozvinuté odbory, napr. literárnej vedy, histórie, jazykovedy, etnografie, folkloristiky a pod. Tam, kde sa to deje nedôsledne, pociťujeme metodické zaostávanie výskumnej praxe tak, že výsledky bádania v dostatočnej miere nezodpovedajú progresu samostatných odborov. Nie je tajomstvom, že jav, ktorý pozorujeme pri vedeckom vnímaní napr. romanistiky, ale aj germanistiky a pod., kde v jednotlivých prípadoch vedomie jednotného všeobecného vedného odboru je postupne uvoľňované a pociťuje sa dokonca ako pochybné a niekedy možno už konštatovať iba jeho teoretickú, abstraktnú existenciu. So značnou mierou pravdepodobnosti možno to tvrdiť napr. o romanistike, menej o germanistike a pochybnosti niekedy vznikajú aj o syntéze literárnej slavistiky ako všeobecnej disci-

pllíne. Jednotlivé javy spomínaných širokých syntéz strácajú niekdajšiu scelenosť a operatívnu až natoľko, že dochádza k vynechávaniu bývalých komplexných stretnutí, tzv. zjazdov, ako nás o tom presvedča napríklad značne vedecky uvoľnený systém organizácie kedysi systematických no programových kongresov nielen romanistiky, ale aj germanistiky, kde systémovú pravidelnosť ich konania vystriedala akoby náhodnosť a nepravidelnosť. Dejinnú systematickosť týchto medzinárodných, programových stretnutí nahrádza nepravidelnosť, čo má za následok úbytok ich odbornej scelenosti a cieľavedomosti. Nie je azda ani potrebné demonštrovať toto konštatovanie konkrétnymi údajmi jednotlivých kongresov či už romanistického alebo germanistického typu ak nechceme chtiac-nechtiac dospieť ku konštatovaniu ich náhodného, ba možno aj zákonitého, pretože programového vnútorného uvoľňovania, ba aj rozpadu?

Slavistika doteraz uskutočňuje svoje komplexné zjazdy tradičným spôsobom, ale aj tu možno pozorovať určitú neadekvátnosť ich organizácie v porovnaní s minulosťou, ale aj so súčasným stavom daných vedných odborov. Preto aj pri slavistike a na jednotlivých slavistických zjazdoch sa v kuloároch ozývajú hlasy naznačeného druhu, ale čo je najpríznačnejšie, programy jednotlivých sekcií, napr. literárnej a azda aj iných akoby strácali pôdu pod nohami. Prejavuje sa to napr. v tom, že problematika literárnej slavistiky sa upína na tak trochu akoby podozrivé „prislavistické“ zacielenie a špecializáciu. Vcelku sa literárna problematika povážlivo zužuje len na tzv. slavistické problémy na úkor rozvíjania odbornej, vedecky diferencovanej problematiky, ktorou žije literatúra a myslenie o nej.

Mohli by sme namietat', že slavistika sa stáva dnes už viacej historická ako súčasná. Práve v tomto spontánnom zacielení na minulosť spočíva spomínaný problém. Literárna slavistika teda žije minulosťou, pretože medzislovanské literárne vzťahy síce existujú aj dnes, ale ich jestvovanie stráca na životnosti a pod., a to pre celkom objektívne príčiny uvoľňovania foriem spolužitia niekdajších slovanských kultúr a tým aj literatúr.

Pravda, nechceme tento proces nadsadzovať, absolutizovať a tým menej ho urýchľovať, pretože je podmienený prejavmi terajšieho politického, kultúrneho a literárneho života atď. Jeho budúcnosť je podmienená formami spolužitia jednotlivých slovanských entít. Veríme, že ony nevymiznú, ale sme zároveň presvedčení, že potupne nadobudnú iné, nové formy a tým aj iný, nový obsah a dosah. V našom prechodnom období si to nevyhnutne musíme uvedomovať azda najmä na pôde umeleckej literatúry, ktorá sa konkretizuje dejinne progresívnymi, resp. aktuálnymi spôsobmi života ako aj vývinového smerovania.

Konštatovali sme tento všeobecný vývinový pohyb pri literatúrach, vychádzajúcich z etnického princípu, ktorý je azda citlivejší na spomínané premeny ako **geografický**. Pritom etnické kritérium je svojim zhodnocujúcim potenciálom principiálne analogické geografickému s tým rozdielom, že geografický zreteľ vychádza z prírodných to znamená objektívne stálejších kritérií, než sú etnicko-spoločenské hľadiská. Spomínaná geografická skutočnosť zabezpečuje väčšiu ustálenosť zjednocovacích činiteľov balkánskych literatúr. Možno tu teda rátať s pevnejšími kritériami podmieňujúcimi formy existencie balkánskych literatúr. Zároveň však „trvanlivosť“ geografických meradiel nie je absolútna takou mierou ako napr. v neživej, presnejšie neorganickéj prírode, pretože človek disponuje takmer neobmedzenými možnosťami modifikovať aj prírodné podmienky svojej existencie. Predsa len medziliterárny centrismus, založený na geografických meradlách nám umožňuje aplikovať objektívnejšie podmienky klasifikácie balkánskych literatúr, než klasifikačné kritérium etnickej a inej spoločenskej povahy. Geografické kritérium členenia je teda objektívnejší, operatívnejší a vecnejší než predchádzajúci termín medziliterárne spoločenstvo, disponujúce na druhej strane väčšiu mieru pohyblivosti a tým aj premenlivosti. Pritom však druhá zložka termínu medziliterárny centrismus dáva však možnosť uplatniť, resp. rešpektovať vývinovú či historickú premenlivosť celkového pojmu tým, že nebráni pohybu skúmaného javu smerom dovnútra vlastného systému a tým umocňuje jeho autonómnosť vo vzťahu k okolitému svetu. Táto skutočnosť posilňuje jeho celistvosť a homogénnosť, čo pozitívne oceňujeme vzhľadom na výstavbovú zložku medziliterárneho procesu, majúceho na zreteli svetovú literatúru ako konečnú literárnohistorickú jednotku. Pretože medziliterárnych centrizmov je na platforme existencie svetovej literatúry priam nekonečné množstvo, ich funkčnosť ako objektívneho kritéria klasifikácie literárnych javov a tým aj medziliterárneho procesu je veľká. Tento faktor spôsobuje pozoruhodnú mieru ich použiteľnosti pri výskume. Preto dovoľujeme si považovať uvedenú kategóriu bádateľsky za značne príznakovú a funkčnú.

Spomínanú homogénnosť či celistvosť medziliterárneho centrizmu, osnovaného predovšetkým na geografickom scelujúcom stanovisku, vystúpi do popredia najmä vtedy, ak ho z pozície vnútornej autonómnosti porovnáme s rozličnými amalgamujúcimi hľadiskami, ktoré doteraz dominovali pri zjednocovaní balkánskej literárnej jednoty, alebo aj jednoty balkánskeho regiónu založeného nielen na literárnom prístupe, ale vo všeobecnosti. Doteraz balkanistika sa nevyznačovala presnejšími kritériami, ktoré by boli jednorodého typu. Tým klasifikácia napr. javov etnic-

kej, geografickej, politickej a inej povahy strácala zo zreteľa presné a tým aj vedecky príznakové meradlá klasifikácie. V dôsledku toho aj ich vyhodnocovanie zacielené na určitý sledovaný cieľ, ku ktorému nakoniec smeruje každá klasifikácia javov, stráca odborný cieľ a funkčnosť.

Zdá sa, že práve toto je moment, ktorý akoby prispieval k znejasňovaniu cieľov doterajšej balkanistiky. Balkanisti často miešali a miešajú klasifikačné kritériá a tým aj navzájom prekrývajú skúmaný materiál rôznorodými hľadiskami, vyplývajúcimi práve zo spomínanej odlišnosti a nehomogénnosti skúmaných javov. Prekrývali sa tu napr. často kritéria etnické s politickými, ale aj geografickými, jazykový prístup s literárnym a všeobecnohistorickým a pod. Nebol a nie je to dôsledok spleti kritérií, ktoré sú nakoniec v jednotlivých spomínaných odvetviach a vedných odboroch evidentné a jasné. Menej ujasnený je však pritom zdá sa cieľ, ktorý balkanistika ako celok, ako aj jednotlivými svojimi časťami a zložkami sledovala a sleduje. V dôsledku toho aj ich vyhodnocovanie zacielené na určitý sledovaný cieľ, ku ktorému nakoniec smeruje každá klasifikácia javov, stráca odborný cieľ a funkčnosť.

Zdá sa, že práve toto je moment, ktorý akoby prispieval k znejasňovaniu cieľov doterajšej balkanistiky. Balkanisti často miešali a miešajú klasifikačné kritériá a tým aj navzájom prekrývajú skúmaný materiál rôznorodými hľadiskami, vyplývajúcimi práve zo spomínanej odlišnosti a nehomogénnosti skúmaných javov. Prekrývali sa tu napr. často kritéria etnické s politickými, ale aj geografickými, jazykový prístup s literárnym a všeobecnohistorickým a pod. Nebol a nie je to dôsledok spleti kritérií, ktoré sú nakoniec v jednotlivých spomínaných odvetviach a vedných odboroch evidentné a jasné. Menej ujasnený je však pritom zdá sa cieľ, ktorý balkanista ako celok, ako aj jednotlivými svojimi časťami a zložkami sledovala a sleduje. V dôsledku toho konfrontačný cieľ napr. rozličných ideových funkcií jednotlivých literárny javov, alebo všeobecných historických stanovísk či jazykových špecifickostí hoci aj nachádzal v mnohom spoločné aspekty a nakoniec aj určitého spoločného menovateľa, neobjavoval, resp. strácal zo zreteľa cieľ spomínaných zovšeobecnení. Tým sa balkanistika nedokázala presvedčivo usúvzťazniť ako jednota a celok, resp. nedospievala k jednotným, ale naopak k diferenciacným hľadiskám a zreteľom. A tým aj k odlišnostiam. A tak pri analýze početných balkanistických úvah čitateľ nedokáže zjednotene formulovať, vyjadriť a charakterizovať konkrétne podoby, cesty a fakty, ktoré by smerovali k usúvzťazneniu balkanistiky a balkanistických pozorovaní bez diferenciacie disharmonických ciest a záverov, ktoré namiesto toho, aby pôsobili zjednocujúco, často vyvolávajú vnútorné pochybnosti v samotnej vedenej

disciplíne. Toto má za následok skutočnosť, že balkanistika napriek mnohým akoby zjednocujúcim faktorom pôsobí disharmonizujúco, rozčleňuje pohľady na tzv. celok a nedokáže tento celok definovať a jasne vymenovať jeho integračné tendencie.

Pretože toto naše tvrdenie má privšeobecný charakter neuvádzame konkrétne fakty z jednotlivých odvetví balkanistiky, hoci by sme takýchto diferenciačných záverov mohli uviesť mnoho. Až natoľko, že naše pozorovania by mohli pôsobiť zahmlievajúco a popierajúco samotný predmet nášho skúmania a isteže aj jeho ciele. Uprednostníme možnosť poukázať na jeden z podstatných znakov: formulovanie vedného odboru bez ohľadu na to, či ide o spoločenskovednú alebo nespooločenskovednú problematiku. Máme na zreteli formulovanie cieľa balkanistiky a faktorov, ktoré s ním súvisia.

Balkanistika je disciplína, ktorá sa vo svojej mnohovrstvej podstate člení na niekoľko odvetví, ktoré určitou mierou zjednocuje. Je to všeobecná historiografia, jednotlivé filologické aspekty, medzi ktorými určité samostatné postavenie zaoberá sčasti jazykoveda, sčasti literárne vedy, folkloristika, etnografia a iné analogické odvetvia. Medzi uvedenými oblasťami pozorujeme spoločného zjednocujúceho činiteľa, faktor spoločného, resp. jednotného etnického pôvodu. Vystihuje a vyčerpáva tento etnický činiteľ náplň balkanistiky?

Ako vidieť, naša odpoveď na položenú otázku bude záporná. Jednoducho preto, lebo balkanistu nemožno charakterizovať jedine etnickým kritériom, zjednocujúcim jej komponenty. Balkanistika ako objektívne existujúca oblasť sa nezaobíde ani bez ďalších kritérií akým nie je napr. iba etnický spoločný menovateľ. Ved' k balkanistike sa pričleňujú Rumuni svojou románskou genetickou príslušnosťou, ďalej Gréci svojím antickým príslušenstvom, Moldavanci, Moslimovia. Ku charakteristike niektorých balkánskych črt čiastočne prispieva napr. aj italská, hispanská zložka, a to svojou spoluúčasťou na mediteránnosti a iné okolité enklávy, ktoré vnášajú do balkanistického súboru vlastností a črty, napr. aj Slovinci, čiastočne Chorváti vnášajúci do oblasti balkanistiky západoeurópske prvky a črty, ktoré v balkanizovanom prostredí podliehajú niektorými vlastnosťami a tendenciami určitej domestikácie. Pri tomto zbežnom výpočte javov, vlastností a črt si uvedomujeme ich čiastkovosť a neúplnosť. Týmto vypočítavaním niektorých znakov balkanistickej príslušnosti kultúrneho dedičstva chceme len poukázať na zložitosť balkanistického aspektu, ba priam na jeho zovšeobecňujúcu „nevyčerpateľnosť“ pomocou jednotného či jediného kritéria.

Dovoľujeme si pri tejto príležitosti konštatovať, že práve úsilie o jednotnosť hodnotiaceho meradla pri balkanistike, práve táto jednotnosť je tým neprekonateľným kameňom úrazu, ktorý nám komplikuje úsilie stanoviť cieľ skúmania niekdajšej balkanistiky. Z toho zákonite vyplýva nejednotnosť predmetu skúmania a isteže aj metódy, ktorá by mohla byť zodpovedajúca tak diferencovanej odlišnosti základných metodologických faktorov: cieľa predmetu a metódy skúmania.

Myslíme si, že je neproduktívne ďalej dokazovať základné tézy určitej vednej disciplíny, určujúce jej svojbytnosť a bytostné vlastnosti akéhokoľvek vedeckého výskumu a vedeckej analýzy javov vôbec. Pritom nemožno zabúdať na túto quazi abecedu postupu a metódy skúmania preto, lebo to vedie k takým disharmonickým záverom, na aké narážame aj my pri úsilí nájsť zmysel a riason d'être vedeckosti pertraktovanej balkanistiky.

Doviedli sme naše uvažovanie, zdá sa až do takmer neželateľnej krajnosti čo evokuje až pocity vedeckého nihilizmu. Ospravedľňujeme sa za tento spôsob „neodborného“ myslenia preto, lebo sme presvedčení, že náš „zápas“ so zaužívanými praktikami doterajšej balkanistiky sa nemôže zaobiť bez tohto štádia a spôsobu uvažovania.

Čitateľ nás iste ospravedlní, tak aspoň naznačíme, že sa dopúšťame takých metodologických krajností preto, aby sme sa „popasovali“ so zaužívanými metódami literárnohistorického skúmania, ktoré sa opierajú a vychádzajú, dovoľujeme si poznamenať až z prizastaralých, ale ešte stále používaných metodologických postupov pri partikularizovaní modelu literárnohistorického výskumu, a to v jeho nami azda často používaného pojmu **medziliterárneho procesu** a jeho skúmania, opakujeme, označuje oblasť histórie literatúry smerom od jej v určitom zmysle doteraz medzníkovej kategórie – národnej literatúry ku konečnému medzníku medziliterárneho procesu – k svetovej literatúre.

Pri skúmaní literárnohistorickej jednotnej enklávy, ktorú sme si dovolili pomenovať v našom seriáli spomenutých kníh ako medziliterárne spoločenstvo slovanských (resp. iných) literatúr, nepriamo sme narazili na zaužívanú kategóriu tzv. spomínaných románskych a germánskych literatúr. Pri označovaní týchto dejinných jednotiek sme nemohli hneď formulovať ich literárnohistorickú podstatu a funkčnosť ako javov medziliterárnych, pokúšajúc sa o to napr. v prípade slovanských literatúr. Neurobili sme tak jednak preto, lebo vývinový stupeň spomínaných enkláv (medziliterárnych spoločenstiev) nebol pre nás v tomto momente tak nájstojčivý a potom aj preto, lebo každý takýto vedecký postup má svoj čas. Medziliterárne spoločenstvo slovanských literatúr sa stalo predmetom

nášho záujmu v uvedenom zmysle vďaka príprave na 11. kongres slavistov r. 1993 v Bratislave, čo nás v určitom zmysle zaväzovalo. Ďalej sme v prípade germánskeho a románskeho medziliterárneho spoločenstva nepostupovali tak odhodlane aj preto, lebo vedecké poznanie má tiež svoj čas a nemôže sa dopúšťať vedeckej unáhlenosti, ktorá je „odpustiteľná“ iba v prípadoch, keď si výskum nenárokuje viac, ako vystupovať vo funkcii vedeckej hypotézy.

Okolnosti postupného skúmania v oblasti medziliterárneho procesu nás však teraz, v momente keď si trúfame a pokúšame sa naznačiť analýzu medziliterárneho centrizmu balkánskych literatúr, oprávňujú dotknúť sa trochu vecnejšie a konkrétnejšie aj spomínaných medziliterárnych spoločenstiev preto, lebo ich vývinový typ predstavuje také modely, ktoré sú niektorými svojimi črtami metodicky príznakové pre balkánsky medziliterárny centrismus. Porovnanie týchto medziliterárnych centrismov či azda vhodnejšie medziliterárnych spoločenstiev je metodologicky neoceniteľné preto, lebo predstavuje iný typ medziliterárnosti. Je to fakt, že románsko-germánske medziliterárne spoločenstvá ako celky a dejinné útvary reprezentujú akt uvoľňovania vnútornej scelenosti etnickými faktormi. Práve mierou vnútorného uvoľňovania vnútornej scelenosti etnickými faktormi. Práve mierou vnútorného uvoľňovania vzájomnej zviazanosti niektorých zložiek sa vytvárajú predpoklady pre diferenciaciu ich vlastností takou mierou, ktorá aspoň potenciálne, ale vo väčšej miere ako doteraz, umožňuje uskutočňovať väzby s inými celkami, ako sú ich pôvodné etnické spoločenstvá. Deje sa to napr. pri francúzskej literatúre, ktorá sa programovo integruje s flámskou zložkou v Belgicku a teda narúša, resp. upevňuje tým románsku homogenitu. Podobný jav pozorujeme aj v súvislosti so vzájomnou integráciou Bretoncov (Barzaz Briez Hersarta de la Villemarquéa, s francúzskym románskym celkom.¹ Týchto prelínaní sa je viac a budú predmetom zaujímavého štúdia diferenciacia a integrácia niektorých tradičných enkláv (spoločenstiev) literárneho vývoja.

V tejto súvislosti sa žiada povedať niekoľko slov napr. o modernom integračno-diferenčnom procese alebo azda naopak diferenciačno-integračnom pohybe napr. v rámci švajčiarskeho medziliterárneho spoločenstva, či azda quási tzv. národnoliterárnej jednoty bez plnovýznamovej účasti starého národnoliterárneho živlu v nemeckej, francúzskej a talianskej zložke uvedeného, azda už medziliterárneho celku? Sú to procesy budúceho vývoja, ako aj budúceho zaujímavého bádania. Patria určitou mierou do oblasti vývinovej futurologie, kde je veľmi zložitá ustáľovať momentálne dobové vzťahy v mene budúceho predpokladaného vývinu. Svedčí o tom napr. zápas národných literatúr a analogických formácií v bývalej Juho-

slávii a zdá sa, že aj na Kaukaze. Tu sa však už dostávame na neistú pôdu „tajomných“ vývinových zákonitostí, ktoré prekračujú možnosti a tým aj práva tradičnej literárnej vedy. Tu sotva možno formulovať oblasť tradičnej literárnej teórie či literárnej vedy a histórie literárneho vývinu, ktorý pri všetkej imanencii je predsa len závislý od rozmanitých podmieňujúcich faktorov. Sme na pozícii scientizmu v literárnej vede, ale súčasná aktuálna politicko-spoločenská skutočnosť nás či už chceme, alebo nie núti uvažovať aj takým spôsobom, ktorý zachádza do „nevedeckej oblasti“, ale či naozaj do nevedeckej? Vráťme sa však k nášmu konkrétnejšiemu predmetu, ktorým je Medziliterárny centrismus balkánskych literatúr.

Ked' sme už dospeli ku konkrétnemu formulovaniu otázky, prosím čitateľa o povolenie vnieť aj do tejto poznámky určitú dávku pochybnosti. Možno práve pri pertraktovaní medziliterárneho centrizmu balkánskych literatúr.

Ked' sme už dospeli ku konkrétnemu formulovaniu otázky, prosím čitateľa o povolenie vnieť aj do tejto poznámky určitú dávku pochybnosti. Možno práve pri pertraktovaní medziliterárneho centrizmu balkánskych literatúr hovoriť o vecnej konkrétnej pôde pod nohami? Práve dnes, keď medzi mnohými práve balkánskymi národmi prebieha určitý ťažko formulovateľný ba až neformulovateľný zápas či kontradikcie? Je to práve moment, a to nielen literárnovedného uvažovania, ktorý nám nedovoľuje formulovať tzv. vedecké zovšeobecnenia ciest budúceho vývoja? Teda opäť patová situácia, pred ktorou naše rätio tak či onak akoby kapitulovalo.

Nepozostáva nám však nič iné, len sa vrátiť k faktom, v našej sfére ku konkrétnym umeleckým dielam s formou a obsahom ako aj ostatnými zložkami literárnovedného skúmania. Analýza a zovšeobecnenie tak prvkov formy, ako aj obsahu nám umožní dopracovať sa k reálnym zámerom. Nepozostáva nič iné iba čakať, kým nás umelecké literárne myslenie obdarí svojim umeleckým stvárnením a zobrazením objektívnej skutočnosti. Teda „inter arma silent musae“! Naše rätio však pritom mlčať nemôže a ani nebude.

Prajem preto všetkým spolupracovníkom a kolegom, aby ich silentium nebolo tiché, ale všestranne umocňované vravou Človečenstva a Ľudskosti.

О МЕЖЛИТЕРАТУРНОМ ЦЕНТРИЗМЕ БАЛКАНСКИХ ЛИТЕРАТУР

В нашем коротком выступлении мы обращаем внимание на литературную балканистику как составную часть межлитературного процесса в пространстве от национальной литературы по мировую литературу. Из этого вытекает специфический подход к литературной балканистике подчеркивающее ее свойства, которые не были предметом изучения при традиционном подходе ее толкования.

При этом мы подчеркиваем понятие Межлитературного центризма балканских литератур, выдвигающего географический аспект оценки и интерпретации балканских литературных фактов. Географическая точка зрения делает возможным охватить широкий простор балканских литератур и делает возможным прочувствовать отдельные взгляды на балканские литературы, специфировать их. В дальнейшем нашим стремлением является понять центристическое изучение аналогичных литературных анклав в их межлитературной системе.

Это будет иметь свое продолжение, в котором мы попытаемся растолковать проблематику литературной балканистики как составную часть межлитературного изучения литературы, на которую обратил в последнее время внимание Иван Доровский.

1 Porovnaj D. Ďurišin a kolektív, Osobitné medziliterárne spoločenstvá 2, In: Zdeněk Hrbata, Bretonska literatúra jako „regionální“ a meziliterární problém. Bratislava, Veda 1991, s. 89.